

Стихун Н. В.

## РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

*У статті досліджується історико-педагогічна проблема розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва. Розкривається значення цих засобів у формуванні творчої особистості педагога. Проаналізований відповідний досвід педагогів-новаторів.*

**Ключові слова:** історико-педагогічна проблема, професійна майстерність, педагогічна техніка, виразні засоби.

*В статье исследуется исторически-педагогическая проблема развития профессионального мастерства учителей средствами театрального искусства. Раскрывается значение этих средств в формировании творческой личности педагога. Проанализирован соответствующий опыт педагогов-новаторов.*

**Ключевые слова:** исторически-педагогическая проблема, профессиональное мастерство, педагогическая техника, выразительные средства.

*The historical and pedagogical problem of development of professional trade of teachers is investigated in the article by facilities of dramatic art. The value of these facilities opens up in forming of creative personality of teacher. Analysed corresponding experience of teachers-innovators.*

**Key words:** historical and pedagogical, professional trade, pedagogical technique, expressive facilities.

**Постановка проблеми.** Розв'язання складних завдань інтеграції вітчизняної освіти у світовий освітній простір неможливе без ретельного вивчення власного історичного минулого, ознайомлення з педагогічною спадщиною видатних теоретиків і практиків, які стояли біля витоків педагогічної освіти. Це, передусім, потрібно для обґрунтування теоретико-методологічних і організаційних концепцій, систем і технологій учіння, провідне місце серед яких у сучасних реаліях посідають педагогічні технології, які мають забезпечувати особистісний розвиток та саморозвиток вчителя, його професійну і соціальну

мобільність, конкурентоспроможність на ринку праці, адаптаційну гнучкість. Це можливо за єдиної умови: учитель повинен мати високий рівень розвитку професійної майстерності, найважливішої атрибутивної складової педагогічної дії.

У сучасних соціально-культурних, економічних змінах у суспільстві, а також у системі вищої педагогічної освіти виникає необхідність по-новому осмислити специфіку педагогічної діяльності, формування педагогічної майстерності вчителя в процесі неперервного професійного розвитку його особистості.

Історія становлення педагогічної майстерності у загальноосвітніх навчальних закладах свідчить про важливість і необхідність розвитку професійних компетенцій вчителів.

Один із найавторитетніших дослідників педагогічної майстерності І. Зязюн переконаний: використовуючи надбання театральної педагогіки, зокрема систему К. Станіславського, педагог дістане відповіді на непрості проблемні питання освіти і виховання людини, які, на жаль, у підручниках із педагогіки залишаються поза увагою. На його думку, кожен, хто обирає педагогічну професію, стикається з тим, що в теорії педагогіки немає розділу, присвяченого розвитку практичних умінь на емоційно-творчому рівні.

З’ясувавши сутність естетичних почуттів, їх змістову наповненість, учителі матимуть змогу поєднати їх у педагогічно доцільну акторську дію.

“Здатність і вміння володіти власними почуттями, використовуючи їх з допомогою техніки і технології фахового вибору для спілкування з людьми, для розвитку і удосконалення їх людяності – чи не найперший показник майстерності актора і педагога”, – пише І. Зязюн у популярній науковій праці “Краса педагогічної дії” [2, с. 100].

В освітньому процесі, в його змісті і структурі вчителю необхідно реалізувати взаємозв’язок наукового і художнього пізнання, раціональних і емоційних елементів. Урок розглядається не тільки як раціональна конструкція, але і як творчий витвір педагога, витвір педагогічного мистецтва, в якому велику роль має особистість учителя, його культура, ерудиція, винахідливість.

**Мета статті:** проаналізувати вітчизняний педагогічний досвід використання засобів театального мистецтва з метою розвитку професійної майстерності вчителів.

**Виклад основного матеріалу.** Історико-педагогічний та історіографічний пошуки показали, що погляди на педагогічну майстерність учителя пройшли тривалий і складний шлях еволюції.

Звертаючись до історії педагогіки, ми можемо знайти багато прикладів взаємодії театрального та педагогічного мистецтва. Так, в античні часи Марк Фабій Квінтіліан – давньоримський оратор, теоретик ораторського мистецтва, педагог – заснував власну риторську школу, яка стала першою державною школою Римської імперії. Відомо, що в риторській школі використовувалася така форма виховання учнів як театралізація, тобто постановка комедій і трагедій, у яких брали участь майбутні оратори. Оскільки вчителі риторики відвідували уроки в акторів, можна зробити припущення, що завдяки цьому в школі Квінтіліана учні також знайомилися з елементами акторської техніки, яка сприяла засвоєнню мистецтва декламації.

Театрам як виховним закладам велика увага приділялася на початку ХХ століття. У 20-х рр. при театрах були засновані педагогічні відділи, завданнями яких було: “... надати педагогічного відтінку всім складовим елементам театру і акторові, художникові, режисерові, композиторові тощо” [12, с. 139]. Така практика єднання театрального мистецтва з вихованням палко віталась і педагогами. Так, у статті “Театральне мистецтво у педагогічній практиці” М. А. Розенштейн писала: “Театральне мистецтво, побудоване на таких елементах, як звук, слово, рух, користується і музикою, і пластикою, і живописом. Мистецтво слова – поезія, драма, – тим і цінне для педагога, що дає йому простір для його особистої творчості” [13, с. 107].

Я. А. Мамонтов як драматург, мистецтвознавець і педагог, був також прихильником саме таких поглядів на театр, зокрема, і мистецтва, взагалі.

Яків Андрійович Мамонтов зазначав, що культурна цінність театру в тому, що він синтезує всі форми мистецької творчості; його психологічна цінність – це надання соціального характеру нашим переживанням. “І чим тільки не поступалися, – писав він, – чого тільки не робили громадяни середньовічних міст заради участі у своїх грандіозних містеріях! З таким же ентузіазмом і діти різних ступенів можуть ставитися до дидактичних театральних вистав і разом з тим будуть студіювати найрізноманітніші предмети” [6, с. 80].

Великого значення видатний педагог А. С. Макаренко надавав організації власної поведінки вчителя і впливу її на учня, умінню “читати на обличчі дитини”, щоб дізнаватися за його виразом про деякі ознаки душевних рухів вихованця. Він вважав, що у практичній діяльності педагога не менш важливу роль відіграють такі “дрібниці”: “... як стояти, як сидіти, як підвестися зі стільця, з-за столу, як підвищити голос, усміхнутися, як подивитися” [3, с. 236].

За висловами вітчизняного педагога, ці дрібниці були вирішальними і в його діяльності. Для позначення цих явищ він увів поняття "педагогічна техніка". А. С. Макаренко вважав, що педагогічна техніка – це "... не мертва гра, а справжнє відбиття тих процесів, які відбуваються в нашій душі. А для учня ці процеси передають як гнів, обурення тощо... педагог не може грати. Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом, не можна допустити, що ми можемо виховувати за допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі. Адже ми люди. І якщо в будь-якій іншій спеціальності можна обійтися без душевних страждань, то це треба зробити й у нас. Але учню треба інколи продемонструвати муки душі, а для цього треба вміти грати" [4, с. 262].

Важливою складовою педагогічної техніки, на думку А. С. Макаренка, є слово вчителя, у якому педагог повинен передати всю палітру своїх почуттів, свого ставлення до певного явища, вчинку, поведінки учня – від простого незадоволення до гніву, від простого захоплення до глибокого задоволення поведінкою вихованця. "Треба вміти сказати це так, – писав він, – щоб вони (вихованці) у вашому слові відчували вашу силу, вашу культуру, вашу особистість" [5, с. 241]. Необхідність володіння словом А. С. Макаренко пояснює насамперед тим, що педагоги роблять багато помилок тому, що не вміють говорити з вихованцями, не дають їм можливості відчувати волю, культуру, особистість педагога.

Окрім того, відомий педагог зазначав, що мовлення справжнього вихователя-майстра повинно бути правильним, естетично виразним, емоційно насиченим.

З цього признання вітчизняного педагога зрозуміло, що особливе місце серед умінь і навичок педагогічної техніки займає саме мовлення вчителя як один із найважливіших засобів виховання і взаємодії з вихованцями: правильна дикція, "поставлений голос", ритмічне дихання. Відомий педагог не уявляв собі педагогічної майстерності без розумного поєднання мовлення з мімікою й жестами. Адже у процесі спілкування вчитель користується не тільки мовою слів, але і мовою почуттів – мімікою, інтонацією, жестом, рухами.

На відміну від жестикуляції у театральному мистецтві, де жест конкретизований і залежить від створюваного образу, у мові вчителя жест умовніший і призначений акцентувати думку, стверджувати висновки або закінчення думки.

Режисер і театральний педагог Лесь Курбас особливу увагу надавав віртуозному володінню тілом, рухами актора. "Культура мови поряд

з культурою жеста... мусить стати в центр нашої роботи – писав він, – треба, щоб через деякий час у глядача виробився не лише смак, а навіть звичка сприймати тільки висококультурний спектакль” [1, с. 59].

Отже, педагогічна техніка, яку започаткував А. С. Макаренко, є важливим елементом професійної майстерності вчителя. Педагогічне мистецтво має багато спільного зі всіма іншими видами мистецтва, особливо з театральним. Педагога нерідко називають театром одного актора. Тому вчителю важливо знати принципи творчості взагалі, і зокрема театральної дії, її закономірності. В цьому педагогові допоможе система К. С. Станіславського, театрального педагога 30-х років ХХ ст., оскільки вона розглядає органічну природу творчості через природу творчої людини. Видатним режисером і актором уперше вирішується питання про свідоме оволодіння підсвідомим, довільним процесом творчості.

Система К. С. Станіславського – наука не лише про акторську творчість, але й про те, як, спираючись на об’єктивні закони, формувати, розвивати, збагачувати різноманітні здібності. Опанування цієї системи сприяє підвищенню “коефіцієнта корисної дії” будь-якого обдарування.

Звичайно ж, всяке обдарування, будь-який талант, педагогічний також, слід виявляти і в певній послідовності розвивати. Що таке педагогічний талант? Чіткої відповіді у літературі, зокрема спеціальній, на це запитання ми не знайшли. Оскільки спільні риси в діяльності актора і вчителя очевидні, звернемося до театральної педагогіки.

В. І. Немирович-Данченко говорив: “Мистецтво актора надзвичайно складне, і дані, завдяки яким актор оволодіває глядачем, різноманітні. Заразливість, особиста чарівність, інтуїція, дикція, пластичність і краса жести, здатність до характерності, праця, любов до справи, смак...” [7, с. 355].

К. С. Станіславський на запитання “Що таке талант”? відповідав: “... Це щаслива комбінація багатьох творчих здібностей людини у поєднанні з творчою волею”.

Він перелічує основні творчі риси: “... Спостережливість, вразливість, пам’ять (афективна), темперамент, фантазія, уява, внутрішні і зовнішні впливи, перевтілення, смак, розум, відчуття внутрішнього і зовнішнього ритму й темпу, музичність, щирість, безпосередність, самовладання, спритність, сценічність...” [9, с. 300-301].

І додає: “Необхідні виразні дані, щоб втілювати творіння таланту, тобто необхідний хороший голос, виразні очі, обличчя, міміка, лінія тіла, пластика...” [10, с. 301].

Безсумнівно, ці властивості необхідні і вчителю. Адже кожному відомо, що за певним педагогічним досягненням стоїть неповторна особистість, яка володіє вмінням впливати на людей. Саме воно сприяє сумісності педагога та учня, їхній співтворчості, співробітництву. В. І. Немирович-Данченко говорив: "Я весь час вживаю слово "заразливо", тому що всякий талант – і письменницький, і акторський та педагогічний також, полягає саме в здатності заражувати інших людей своїми (поки будемо їх так називати) "переживаннями". Це і є талант, крім "даних" – сценічних чи несценічних" [8, с. 200].

К. С. Станіславський визначає заразливість актора як чарівність: "Чи знаєте ви таких акторів, яким варто лише з'явитися на сцені і глядачі їх уже люблять? За що? За красу? Але часто її просто немає. За голос? І його нерідко бракує. За талант? Він не завжди заслуговує захоплення. За що ж? За ту невлловиму властивість, яку ми називаємо чарівністю" [11, с. 234].

Надзвичайно важливо зрозуміти, що чарівність – невід'ємна якість і вчителя. Вона може не збігатися з життєвою, кінематографічною і навіть сценічною. Це специфічно педагогічна чарівність. У деяких учителів яскраво виявляється так звана інтелектуальна чарівність. В їхніх очах, рисах обличчя, поставі, рухах відображається робота думки, мудрість, багатство духовних інтересів. В інших переважає чарівність наївності, дитячої безпосередності. Важливо, щоб чарівність викликала позитивні естетичні почуття, які найповніше сприяють сумісності, співробітництву, співтворчості вчителя й учня.

Сумісність у процесі спілкування педагога і школяра ґрунтується на взаємній доброзичливості, принциповості та відповідальності.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Досвід вітчизняних видатних учених Я. А. Мамонтова, А. С. Макаренка, І. А. Зяюна, а також режисерів-новаторів К. С. Станіславського, В. І. Немировича-Данченка, Л. Курбаса став світовим надбанням, набуває ще більшої актуальності нині, коли ведуться пошуки удосконалення професійної майстерності вчителя.

Театральне мистецтво є певною творчою домінантою діяльності шкільних педагогів, що ефективно впливає на підвищення рівня професійної майстерності вчителя, збагачуючи його духовно, розвиваючи емоційно і чуттєво.

Аналізуючи історико-педагогічну проблему використання засобів театрального мистецтва у педагогіці, вчителі наочно переконуються, що сила переживань педагога, розвиненість його чуттєво-емоційної

сфери, усього психофізіологічного апарату загалом є однією із найважливіших складових педагогічної майстерності.

Ми вбачаємо, що проблема її розвитку засобами театрального мистецтва потребує подальшого вивчення та дослідження.

### Література:

1. Довбищенко Г. В., Лобінський М. Г. На сцені Гайдамаки: До 175-річчя з Дня народження Т. Г. Шевченка / Г. В. Довбищенко, М. Г. Лобінський. – К. : Мистецтво, 1989. – С. 59.
2. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К., 1997. – 302 с.
3. Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / А. С. Макаренко // Избр. пед. соч. : в 2т. – М. : Педагогика, 1977. – Т. 1. – С. 236.
4. Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения: в 8т. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
5. Макаренко А. С. / А. С. Макаренко // Сочинения: в 8т. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 1. – 368 с.
6. Мамонтов Я. А. Сучасні проблеми педагогічної творчості. Ч. 1. Педагог як ітець / Я. А. Мамонтов. – Х. : Держ. вид. Укр. – 1922. – С. 80.
7. Немирович-Данченко В. І. Статї. Речи. Беседы. Письма / В. І. Немирович-Данченко. – М., 1952. – С. 355.
8. Там само. – С. 200.
9. Станіславський К. С. Начало сезона / К. С. Станіславський // Собр. соч. : в 8т. – М., 1958. – Т. 5. – С. 300-301.
10. Там само. – С. 301.
11. Станіславський К. С. Работа актёра над собой / К. С. Станіславський // Собр. соч. : в 8т. – Т. 3. – С. 234.
12. Шлях освіти // 1926. – № 12. – С. 137-139.
13. Шлях освіти // 1924. – № 11-12. – С. 107.